

The paper considers theoretical and practical aspects of spatial structure and functional zoning of the "Roztochya" Biosphere Reserve. The territorial and ecological features of the territory of the "Roztochya" Biosphere Reserve are described. The role and position of "Roztochya" Biosphere Reserve in national and pan-European ecological networks are shown.

Biosphere reserve, functions zonation, Roztochya, biological diversity conservation, ecological networks.

УДК 630*28*97*903

ВИКОРИСТАННЯ НЕДЕРЕВНИХ РЕСУРСІВ ЛІСУ УКРАЇНСЬКОГО РОЗТОЧЧЯ

Н.С. Стрямець, аспірант*

***В.П. Рябчук, доктор сільськогосподарських наук, професор
Національний лісотехнічний університет України, м. Львів***

***М.М. Елбакідзе, кандидат географічних наук
Шведський університет сільськогосподарських наук,
м. Скіннскаттеберг, Швеція***

Роль недеревних ресурсів лісу (НДРЛ) відрізняється в часі і просторі. Ми проаналізували методи використання НДРЛ у сільській місцевості Розточчя, а також міжнародні, національні документи, розглянули відповідну літературу та взяли 54 інтерв'ю у місцевих лісокористувачів. Основні питання, що досліджувалися: причини та об'єми заготівлі, традиційні методи використання НДРЛ і зміни у використанні останніми десятиліттями. В дискусіях обговорюється роль та стале використання НДРЛ.

Стале використання недеревних ресурсів лісу, сільські громади, стале ведення лісового господарства.

Недеревні ресурси лісу (НДРЛ) з давніх-давен людина використовує для власних потреб (Рябчук, 1996) [9]. Близько 80 % населення в країнах, що розвиваються, використовують НДРЛ для забезпечення своїх основних потреб у харчуванні та фітотерапії (Рябчук, 1996; FAO, 1999) [2,9]. Крім того, у розвинених країнах, де населення сільських регіонів активно споживало НДРЛ в минулому, ці лісові ресурси і досі є важливим джерелом матеріальних та культурних цінностей (Janse і Ottitsch, 2005, Стрямець та інші, 2010) [3, 11].

Протягом останніх десятиріч НДРЛ викликали значний інтерес як важливий компонент сталого ведення лісового господарства (СВЛГ). Згідно з Пан'європейським процесом, одним із критеріїв СВЛГ є підтримка і заохочення продуктивних функцій лісів, які включають в себе як деревні, так і не-

---

* Науковий керівник – доктор сільськогосподарських наук, професор В.П. Рябчук
© Н.С. Стрямець, В.П. Рябчук, М.М. Елбакідзе, 2012

деревні лісові продукти. (MCPFE, 1993; MCPFE, 1998; Стрямець та ін.. 2010) [6, 7, 11].

Відповідно до визначення Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (Food and Agriculture Organization, FAO) (1999) [2] НДРЛ це продукти біологічного походження (окрім деревини), що отримані з лісових екосистем. НДРЛ згруповано у 16 категорій. Рослинні недеревні продукти лісу розділено на 8 категорій: (1) їжа; (2) корми для свійських тварин, (3) сировина для лікарських препаратів і ароматичних продуктів; (4) сировина для фарб; (5) сировина для ремесел та будівництва; (6) декоративних рослин; (7) живиця та (8) інші продукти рослинного походження. Продукти тваринного походження було згруповано у такі 8 категорій: (9) живі тварини; (10) шкіри і трофеї; (11) дикий мед і бджолиний віск; (12) м'ясо диких тварин; (13) сировина для лікарських засобів; (14) сировина для фарб; (15) інші харчові продукти тваринного та (16) неїстівні продукти тваринного походження (FAO, 1999) [2].

Вивченню лікарських рослин, плодів та їстівних грибів, продуктивності НЛРЛ на території України присвячені численні праці вітчизняних вчених (Коз'яков, 1979; Комендар, 1971; Телішевський, 1972; Єлін, Зерова, Лушпа, Шабарова, 1979; Терлецкий, 1985; Рябчук, 1996; Осадчук, 2009; Заячук, 1996; Гродзінський, 1990; Стрямець, 1997; Малик, 2006) [9, 12, 13]. Проте роль НДРЛ у розвитку сільських громад досліджено недостатньо.

Мета дослідження – аналіз ролі НДРЛ у житті сільських громад в Україні, зокрема, в регіоні Українського Розточчя.

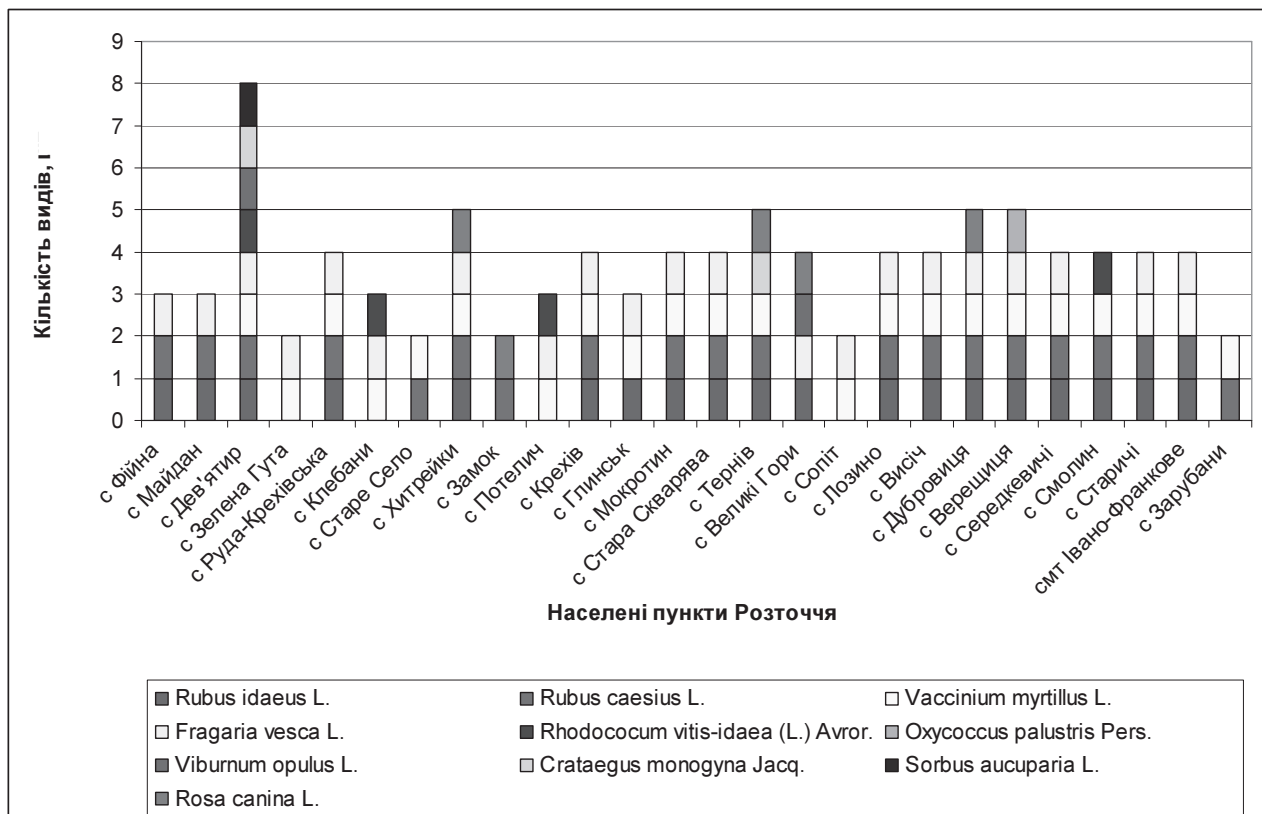
Матеріали і методика дослідження. Нами проведені якісні частково структуровані інтерв'ю (Kvale & Brinkman 2008) [4] з місцевими жителями в регіоні Українського Розточчя влітку 2010 року. В анкеті, розробленій для інтерв'ю, були відкриті та закриті запитання. Зібрані дані містили інформацію про: (1) тип НДРЛ, що збираються місцевим населенням; (2) обсяг зібраних НДРЛ і методи заготівлі, (3) методи використання НДРЛ, в тому числі традиційні, та (4) відомості про колектора (вік, стать, соціальний статус). Кожному співрозмовнику було надано повну свободу щодо відповідей на запитання. Інтерв'ю брали у різних груп сільських мешканців, а також у керівників лісгосподарських підприємств. У регіоні Розточчя було зроблено 54 інтерв'ю у 26 сільських населених пунктах та містах. Кожне інтерв'ю тривало від 20 до 60 хвилин. Усі вони були аудіо задокументовані цифровим способом, записані у текстовий формат і проаналізовані. У Розточчі віковий розподіл респондентів був наступним: 6 % респондентів мали вік від 16 до 25 років, 43 % – від 26 до 50 , 36 % – від 51 до 65 , і 15 % були старшими за 65 років.

Регіон дослідження – Українське Розточчя. Розточчя простягається від м. Львова на північний захід до м. Красніка (Республіка Польща). Українське Розточчя займає площу 992 км² (Buraczynsky, 1997) [1]. Ландшафти Розточчя мають високу природну та культурну цінність (Стрямець, Данчук, 2007) [10]. Ліси займають близько 44% від загальної площі, а решту становлять культурні ландшафти, сільськогосподарські землі та села. У регіоні дослідження є багато різних землекористувачів, які мають право на використання лісових ресурсів у комерційних, природоохоронних та побутових

цільях. В межах Українського Розточчя розташовано 120 населених пунктів, в яких проживає близько 60 тис. жителів; щільність населення – близько 80 осіб на км².

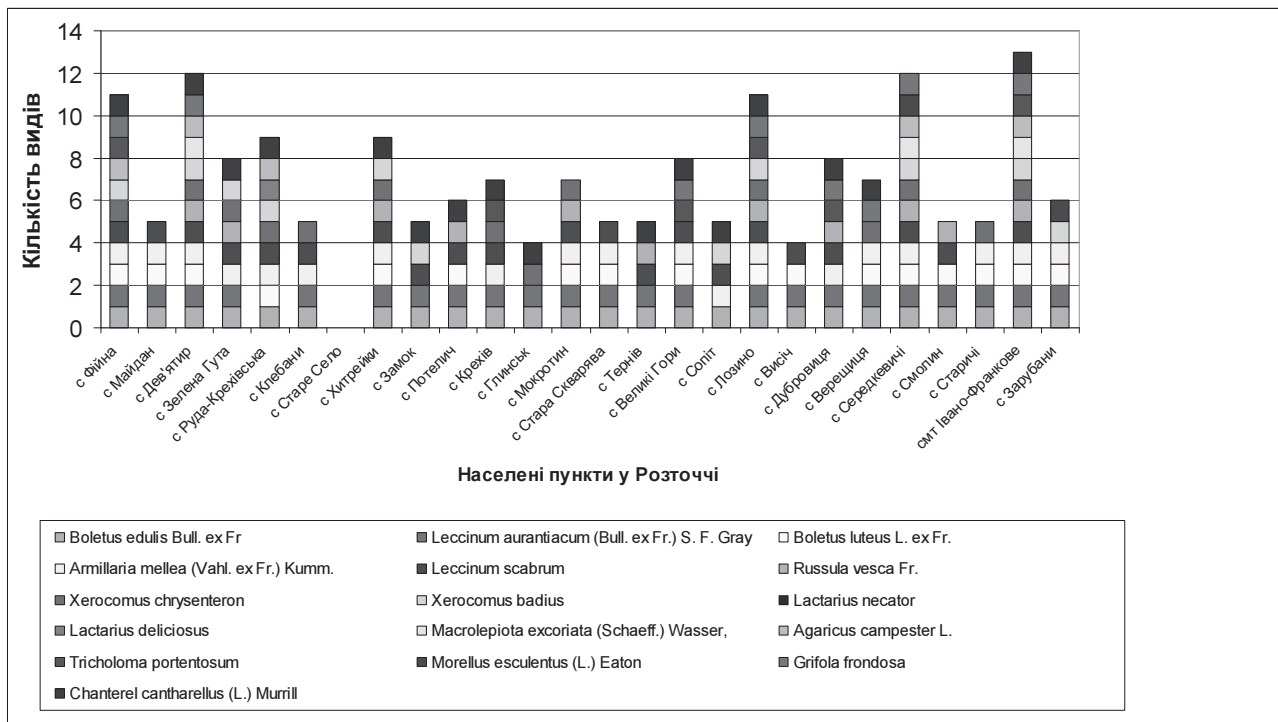
Результати дослідження. У регіоні дослідження всі опитані респонденти збирали дикорослі плоди. Близько 60 % опитаних місцевих жителів збирали, принаймні, 4 різні види ягід дикорослих плодів: лісові суниці (*Fragaria vesca* L.), чорницю (*Vaccinium myrtillus* L.), ожину (*Rubus* sp.) і малину (*Rubus idaeus* L.). Рідше заготовляли плоди брусниці (*Vaccinium vitis-idaea* L.), калини (*Viburnum opulus* L.), глоду (sp.*Crataegus*) і горобини (*Sorbus aucuparia* L.).

Популярною була заготівля лікарських рослин. Усі опитані сім'ї на Розточчі заготовляли в лісах у середньому п'ять видів лікарських рослин. Найпопулярнішими видами були калина звичайна, горобина звичайна, суниці лісові, кропива дводомна (*Urtica dioica* L.) і шипшина собача (*Rosa canina* L.). Лише в одному селі, за результатами опитування, люди заготовляли більш ніж 12 видів лікарських рослин (рис. 1). Жителі використовували лікарські рослини для чаю і різних видів настоянок для підтримки та зміцнення здоров'я. Використовувалися різні частини рослини, наприклад, квіти липи (*Tilia cordata* Mill.), бруньки берези (*Betula pendula* Roth.) або листя кропиви дводомної, пагони малини. Крім того, навесні, жителі заготовляють березовий сік для особистих потреб, як "здоровий і смачний напій". Ліс також використовувався для випасання худоби і для збирання свіжої трави та сінокошу. Бджільництво було присутнє в регіоні, але мало поширене.

Рис. 1. Використання дикорослих плодів населенням Українського Розточчя

У 96 % досліджених населених пунктів населення збирало також гриби. Найпопулярнішими їх видами, які заготовляли в регіоні, були білий гриб [*Boletus edulis* (Bull. ex Fr.)], підосичник [*Leccinum aurantiacum* (Bull. Fr.) SF Gray], опеньки [*Armillaria mellea* ((Vahl. ex Fr.) Kumm.)] і підберезники [*Leccinum scabrum* (Bull.Gray)] (рис. 2). Респонденти відзначили, що вони часто збирали грифолу зонтичну-баранячу голову [*Grifola frondosa* ((Dicks.) Gray)], хоча цей вид грибів занесений до Червоної книги України (Червона книга України, 2009) [14]. Респонденти повідомили також, що традиційні знання про грибні місця, види грибів та час їх збирання передавалися від батьків до дітей.

Рис. 2. Використання їстівних грибів населенням Українського Розточчя

Кожна сім'я використовувала зібрані НДРЛ для власного споживання; деякі також для продажу, для отримання додаткового або основного грошового доходу. Для домашніх цілей щороку кожне домашнє господарство заготовляло в середньому 10 л чорниці, 6 л малини і 1–2 л суниці. Крім того, щорічно продавали від 2 до 200 л чорниці, та від 6 до 40 л малини. Обсяги зібраних грибів для особистих потреб дуже відрізнялися серед домогосподарств – від 3–4 кг до 130 кг свіжих грибів. Лікарські рослини заготовляли у невеликих кількостях. На сім'ю споживали приблизно 3 л березового соку. Усі респонденти відзначили, що НДРЛ використовували для приготування традиційних різдвяних страв. Дотримання цієї традиції було необхідним навіть для респондентів, для яких збір грибів не був важливим з економічних причин. Люди збирали дикорослі плоди також для своїх дітей, тому що це екологічно чисті продукти. Кілька респондентів збирали дикорослі плоди і гриби для власного задоволення. Майже 90 % респондентів зазначили, що батьки вчили їх збирати дикорослі плоди і гриби, проте сучасні діти вважають за краще проводити час за комп'ютером замість того, щоб іти до лісу.

НДРЛ, що збирали для продажу: ягоди – суниці, чорниці, ожина і малина, гриби – білі, підосичники і опеньки. Респонденти відмовлялися повідомляти суму грошей, яку вони заробляли від продажу грибів та ягід, хоча заготівельники відзначали, що зароблених грошей вистачало на прожиття однієї сім'ї протягом кількох місяців. Декілька респондентів повідомили, що від продажу ягід вони за сезон заробляли понад 3 000 гривень, що еквівалентно двом місячним зарплатам у сільській місцевості. Одним із найпоширеніших тверджень було наступне: "Люди не мають роботи, тому вони повинні шукати засоби для існування".

Полювання не було популярним серед опитуваних. Респонденти повідомляли, що ціни на ліцензії були занадто високі, і кількість мисливських тварин незначна у регіоні. Респонденти заявили, що не більше 10 % місцевого населення є мисливцями і полюють регулярно. Більшість мисливців приїжджали з великих міст, розташованих поблизу Розточчя. Мисливці в регіоні дослідження зазвичай полюють на диких качок (*Anas platyrhynchos* Linnaeus, 1758), зайця (*Lepus timidus* Linnaeus, 1758), лисицю (*Vulpes vulpes* Linnaeus 1758), козулю (*Capreolus capreolus* Linnaeus, 1758) і кабана (*Sus scrofa* Linnaeus, 1758).

Відстані від села до лісу у регіоні дослідження коливалися від декількох метрів до 20 км. Як правило, жителі для збирання НДРЛ ходили до лісу пішки, навіть якщо відстань була понад 10 км. Згідно з інтерв'ю, протягом врожайного сезону жителі вирушали до лісу щодня. Місцеві жителі збирали ягоди вручну. Частина респондентів сказали, що вони ходять до лісу тому, що це поліпшує настрій.

Більшість респондентів зазначили, що збір НДРЛ став більш інтенсивним, ніж 20–25 років тому. Однією з названих причин була та, що в радянський період люди мали роботу в сільському господарстві чи в промисловості, тому не виникала потреба у збиранні НДРЛ, та й не було вільного часу для цього. На час нашого дослідження рівень безробіття у регіоні був відносно високим, тому лісові ресурси давали змогу забезпечити сім'ї продуктами харчування і додатковим грошовим прибутком. Однак більшість респондентів зазначили, що нині запас грибів та ягід, порівняно з минулим, зменшився.

Висновки

На сьогодні стале використання НДРЛ для економічного розвитку на місцевому та регіональному рівнях привертає все більшу увагу громадськості (FAO, 1999; Marshall et al., 2003) [2, 5]. Наше дослідження показує, що в країнах з перехідним станом економіки важливість використання НДРЛ зростає на місцевому та регіональному рівнях. В Українському Розточчі місцеві жителі активно використовують НДРЛ для забезпечення сім'ї як продуктами харчування, так і додатковими засобами для існування. Важливим є традиційне використання НДРЛ до релігійних свят та як сімейна традиція.

Збільшення економічної вигоди від використання НДРЛ сільськими жителями є одним із завдань СВЛГ. Урядові та громадські організації, що займаються розвитком сільських громад, докладають значних зусиль, щоб впровадити нові підходи до сталого використання лісових ресурсів із залученням традиційної практики ведення лісового господарства (Nijnik &

Oskam, 2004) [8]. Створення продуктів з доданою вартістю – таких, як лікарські чаї, варення, сушені гриби, може принести більший дохід сільським жителям. Для забезпечення умов для сталого використання НДРЛ важливо при плануванні лісокористування відводити лісові ділянки, що є важливими для заготівлі НДРЛ, і розробити рекомендації щодо ведення лісогосподарських робіт. Бажано також розробити плани багатофункціонального сталого ведення лісового господарства, що поєднує ефективне використання як деревних, так і недеревних ресурсів.

Список літератури

1. Buraczynsky J. Roztocze (budowa-rzeźba-krajobraz) / J. Buraczynsky. Zakład Geografii Regionalnej, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. – Lublin, 1997. – 189 s.
2. FAO, (1999). Towards a harmonized definition of non-wood forest products. *Unasylva* 198, 63–64.
3. Janse, G. (2005). Factors influencing the role of Non-Wood Forest Products and Services / G. Janse, A. Ottitsch. // *Forest Policy and Economics*, 7. – P. 309–319.
4. Kvale, S. & Brinkman, S. (2008). *InterViews: Learning the craft of qualitative research interviewing*. Sage publications, Thousand Oaks.
5. Marshall E., (2003). Commercialization of non-timber forest products: first step in analysing the factors influencing success. / E. Marshall, A., C. Newton, K. Schreckenbergh // *International forestry review* 5(2), 2003. – P. 128–137.
6. MCPFE (1993). *Resolution H1 General Guidelines for the Sustainable Management of Forests in Europe*. Second Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe 16-17 June 1993, Helsinki, Finland. 5 p.
7. MCPFE, (1998). Resolution L1. People, Forests and Forestry – Enhancement of Socio-Economic Aspects of Sustainable Forest Management. Third Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe. 2-4 June 1998, Lisbon. 4 p.
8. Nijnik. M. (2004). Governance in Ukrainian forestry: trends, impacts and remedies. / M. Nijnik, A. Oskam // *Agricultural Resour Gov Ecology* 3. – P. 116–133.
9. Рябчук В.П. Недревна продукція лісу: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.П. Рябчук. – Л. : Світ, 1996. – 312 с.
10. Стрямець Г. Ландшафтне і біологічне різноманіття української частини біосферного резервату "Розточчя" / Г.В. Стрямець, О.Т. Данчук // *Лісове та мисливське господарство: сучасний стан та перспективи розвитку*. – Т. 1. – Житомир : Волинь, 2007. – С. 71–76.
11. Стрямець Н.С. Використання недеревних ресурсів лісу в контексті сталого ведення лісового господарства: огляд міжнародних угод та національного законодавства / Н.С. Стрямець, М.М. Елбакідзе, В.П. Рябчук, П.Е. Ангельстам // *Науковий вісник НЛТУ України*. – Л. : РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.16. – С. 201–207.
12. Телішевський Д.А. Гриби, ягідники і лікарські рослини лісів України / Д.А. Телішевський. – Л. : Вид-во Львівського ун-ту, 1972. – 152 с.
13. Терлецкий В.К. Незаменимые продукты леса / В.К Терлецкий. Л. : Вища шк., 1985. – 128 с.
14. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

Роль недревесных ресурсов леса (НДРЛ) отличается во времени и пространстве. Мы проанализировали методы использования НДРЛ в сельской местности Расточье, а также международные, национальные документы, рас-

смотрели соответствующую литературу и взяли 54 интервью у местных лесопользователей. Основные вопросы исследований: причины и объемы заготовки, традиционные методы использования НДРЛ и основные изменения в использовании этих ресурсов за последние десятилетия. В дискуссиях обсуждается роль и устойчивое использование НДРЛ.

Устойчивое использование недревесных ресурсов леса, сельские общины, устойчивое ведение лесного хозяйства.

The role of non-wood forest products (NWFP) differ in time and space. We analysed methods of using NWFP in rural areas in Roztochya and analysed international and national policy documents, reviewed relevant literature and interviewed 54 local forest users. The topics questions of studying were the reasons and amounts of NWFPs harvested; traditional management practices for and use of NWFPs, and how these practices have changed over the past decades. Finally, we discuss the role and sustainable use of NWFPs.

Sustainable use of non-wood forest products, rural areas, sustainable forest management.

УДК630*631.811.98

ВИРОЩУВАННЯ СІЯНЦІВ СОСНИ ЗВИЧАЙНОЇ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПІДЖИВЛЕННЯ КОМПОЗИЦІЙНИМИ ДОБРИВАМИ

**Ю.М. Тараненко, начальник
Полтавського обласного управління лісового і мисливського
господарства**

Наведено результати досліджень впливу підживлення на якісні показники сіянців сосни звичайної. Показано ефективність застосування композиційних добрив у період активного росту сіянців.

Сіянці сосни, композиційні добрива, підживлення, розсадник.

Забезпечення розширеного відтворення лісів неможливе без нарощування обсягів виробництва високоякісного садивного матеріалу. Тому перед лісоводами постає необхідність розробки нових, більш ефективних технологічних схем його вирощування, які б відповідали природно-кліматичним умовам, і забезпечували максимальний результат. Особлива увага при цьому надається оптимізації живлення рослин із застосуванням органічних і мінеральних добрив, регуляторів росту рослин і технологічним прийомам їх внесення.

В умовах сучасної економічної ситуації застосування традиційних мінеральних добрив для внесення в ґрунт лісових розсадників стає проблематичним через їх дорожнечу. Частковим вирішенням проблеми є засто-